९७ व्या घटना दुरूस्ती नंतरचा नागरी सहकारी पतसंस्थांचा आदर्श उपविधी

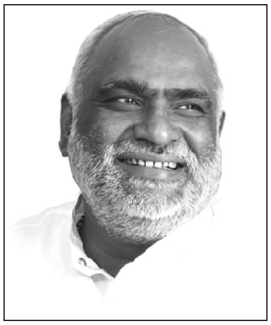

राज्य घटना (९७ वी दुरूस्ती) अधिनियम, २०११ च्या अनुषंगाने महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० मध्ये सुधारणा करण्यासंबंधीचा अध्यादेश दि. १४ फेब्रुवारी २०१३ रोजी निर्गमीत करण्यात आला आहे. त्या अनुषंगाने राज्यातील विविध प्रकारच्या संस्थेसाठी कायद्यातील तरतुदीशी सुसंगत असे आदर्श पोटनियम तयार करून संबंधित संस्थांना लागू करण्याची कार्यवाही तत्परतेने करणेसाठी राज्याचे सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांनी राज्यातील संबंधित नोंदणी अधिकाऱ्यांना पत्राद्वारे कळविले आहे.

मा. सहकार आयुक्तांच्या पत्राप्रमाणे सर्वप्रकारच्या सहकारी संस्थांनी उपविधी दुरूस्ती संमतीचे प्रस्ताव निबंधकाकडे सादर करण्याची २० एप्रिल २०१३ ही तारीख जाहिर केली आहे. म्हणजेच नागरी सहकारी पतसंस्थांसहित राज्यातील सर्व सहकारी संस्थांना या पत्राप्रमाणे कार्यवाही करणे आवश्यक आहे. म्हणून नागरी / बिगरशेती सहकारी पतसंस्थांचा जो आदर्श उपविधी, मा. सहकार आयुक्तांनी प्रसिध्द केला आहे, त्यामध्ये नेमके काय महत्त्वाचे मुद्दे आहेत, ते राज्यातील पतसंस्थांना सहज समजणे गरजेचे आहे. ह्याच कारणास्तव नागरी सहकारी पतसंस्थांचा आदर्श उपविधी अत्यंत थोडक्या शब्दात खालीलप्रमाणे सादर करीत आहोत.

१) आदर्श उपविधी हा मराठी भाषेत उपलब्ध असून त्याची एकूण पाने ४४ आहेत.

२) यामध्ये एकूण ७२ क्रमांत देण्यात आलेले आहेत.

३) व्याख्या या सदरात २८ मुद्दे समाविष्ट करण्यात आलेले आहेत.

४) पतसंस्थेतील सर्वोच्च प्रशासकीय अधिकाऱ्यास 'मुख्य कार्यकारी अधिकारी' असे नाव देण्यात आलेले आहे.

५) क्रियाशील सभासद म्हणजे जो / जी सभासद व्यक्ती जी मागील सलग ५ वर्षांपैकी किमान एका सर्वसाधारण सभेत उपस्थित असेल आणि तिचा संस्थेने उपविधीमध्ये ठरविलेल्या निकषानुसार संस्थेच्या व्यवसायामध्ये थेट सहभाग असेल अशी व्यक्ती होय.

६) पतसंस्थेची **थकबाकीदार** म्हणजे सतत ९० दिवसांपेक्षा अधिक कालावधीकरिता थकित असणारी कर्ज व्यक्ती तसेच सदर कर्जास जामिन असणारी व्यक्ती होय.

७) तर संचालक म्हणजे ज्या व्यक्तीस बँकींग / कायदा / लेखांकन / सहकार क्षेत्रातील व्यवस्थापकीय पातळीवरील किंवा संचालक मंडळ सदस्य म्हणून किमान ५ वर्षांचा

अनुभव असेल. अथवा सनदी लेखपाल म्हणून सदर व्यक्ती कामकाज करत असेल.

८) कार्यलक्ष्मी संचालक म्हणजे संस्थेने उपविधीतील तरतुदीनुसार नियुक्ती केलेला मुख्य कार्यकारी अधिकारी होय.

९) स्वनिधी म्हणजे (वसुल भाग भांडवल + रिझर्व्ह फंड + इमारत निधी + लाभांश समिकरण निधी + निव्वळ नफ्यातून निर्माण झालेला गुंतवणूक चढउतार निधी + उत्तम जिंदगीवरील तरतुद + निव्वळ नफ्यातून काढलेला परंतु कोणतीही बाह्यदेयता नसलेला निधी) – (संचित तोटा) – (वैधानिक लेखापरिक्षकांनी सुचविलेली व संस्थेने थकित व्याज, अनुत्पादक कर्ज व कराव्या लागणाऱ्या परंतु कमी केलेल्या खर्चाची तरतुद) अशी प्रतिवर्षी वैधानिक लेखापरिक्षकांनी प्रमाणित केलेली रक्कम होय.

१०) उद्देशामध्ये बचत गट स्थापन करणे, त्यांना अर्थसहाय्य करणे, उद्योग व्यवसायासाठी मार्गदर्शन करणे तसेच शासकीय, निमशासकीय किंवा अन्य कोणत्याही वित्त संस्थेकडून निधी उपलब्ध करणेचा समावेश केला आहे.

११) उद्देशामध्ये सहकार खात्याच्या पुर्व परवानगीने संस्थेच्या कार्यक्षेत्रामध्ये जनतेला सेवा उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीने बँकांचे विझनेस, करस्पाँडन्स ॲण्ड बिझनेस फॅसीलीलेटर, शाखा, एटीस, नवीन स्थानिक शाखा, मुख्य कार्यालय स्थलांतरीत करण्याचा समावेश केला आहे.

१२) उद्देशामध्ये (सभासदांच्या संस्थेच्या आजी व माजी कर्मचाऱ्यांच्या हिताच्या दृष्टीने पूरक अशा संघटना,संस्था, निधी, विश्वस्त निधी स्थापन करणे, स्थापन करण्यास मदत करणे अथवा त्यामध्ये सहभागी होणे. तसेच संस्थेचे आजी व माजी कर्मचारी व त्यांचेवर अवलंबून असणाऱ्या व्यक्तींचा विमा उतरविणे धर्मादाय व परोपकार करण्याच्या उद्देशाने कार्यरत असणाऱ्या सार्वजनिक संस्थांना वर्गणी देणे अथवा त्यांचे व्यवस्थापन पाहणे, ट्रस्टी म्हणून काम करणे.

१३) उद्देशामध्ये विमा कंपन्यांबरोबर करार करून कोणतीही आर्थिक गुंतवणूक न करता कॉर्पोरेट / रेफरल पध्दतीनुसार विमा व्यवसाय अंगीकारण्याचा समावेश केलेला आहे.

१४) बाहेरील कर्ज उभारण्याची मर्यादामध्ये अ) मागील सलग ३ वर्षे वैधानिक लेखापरिषद ''अ'' किंवा ''ब'' वर्ग असणाऱ्या स्वनिधीच्या ४ पट मर्यादा राहिल.

ब) इतर संस्थांसाठी स्वनिधीच्या दुप्पट एवढी बाहेरील कर्ज उभारण्यासाठी मर्यादा राहील.

१५) **सर्वसाधारण सभासद होण्यासाठी :**

१) संस्थेचे सर्वसाधारण सभासद म्हणून खालील दिलेल्या यादी व्यतिरिक्त कोणत्याही व्यक्तीस सभासद म्हणून स्वीकरले जाणार नाही.

अ) सज्ञान असलेली व इंडियन कॉन्ट्रक्ट ॲक्ट १८७२ च्या कायद्यानुसार करार करण्यासपात्र असलेली व्यक्ती.

ब) स्वत:च्या मालकीच्या संस्था असलेली व्यक्ती.(प्रोप्रायटरी शिप)

क) भारतीय भागीदारी कायदा १९३२ नुसार नोंदणी झालेली भागीदारी संस्था

ड) कंपनी कायद्यानुसार नोंदविलेली कंपनी अथवा अन्य प्रचलित कायद्यानुसार नोंदविलेली संस्था.

इ) महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमान्वये नोंद केलेली अथवा नोंदवण्यात आल्याचे समजण्यात येणारी संस्था.

ई) विश्वस्त संस्थांसाठी प्रचलित असलेल्या कायद्यानुसार नोंदविलेली विश्वस्त संस्था.

१६) सर्वसाधरण सभासदासाठी सहकार खात्याने वेळोवेळी दिलेल्या के.वाय.सी (Know Your Costomer) निकषांचा पुर्तता केली असली पाहीजे.

१७) सभासदाचा अर्ज व त्याबाबतची कार्यवाही करताना जे अर्ज सर्व दृष्टीने पूर्णपणे भरलेले आहेत व के.वाय.सी. (know Your Customer) निकषांची पूर्तता केले आहेत तसेच योग्य त्या रकमेचा भरणाकेलेला आहे. अशा अर्जावर संस्थेतर्फे अर्ज मिळालेपासून ३ महिन्याच्या आत संचालक मंडळ सभेमध्ये निर्णय घेतला जाईल व असा निर्णय घेतल्यापासून ३ महिन्याच्या आत तो अर्जदारास कळविला जाईल.

सभासदत्व प्राप्त झालेल्या सभासदाने जादा भाग भांडवल घेतल्यास अशा अर्जांनाही संचालक मंडळ सभेची मान्यता अनिवार्य असेल.

१८) क्रियाशील सभासद म्हणजे जो/जी सभासद व्यक्ती जी मागील सलग पाच वर्षांपैकी किमान एका सर्वसाधारण सभेस उपस्थित असेल आणि तिचा संस्थेने उपविधीमध्ये ठरविलेल्या निकषानुसार संस्थेच्या व्यवसायामध्ये थेट सहभाग असेल अशी व्यक्ती. अशा सभासदास संस्थेच्या संचालक मंडळाच्या निवडणूकीमध्ये मतदान करता येईल.

१९) संस्थेच्या व्यवसायात थेट सहभाग असण्यासाठी किमान पात्रता

१) त्याने मागील सलग पाच सर्वसाधारण सभांपैकी किमान एका सभेस उपस्थित राहणे अनिवार्य राहील.

२) त्याने संस्थेचा किमान एक भाग धारण केलेला असावा.

३) अ)क्रियाशील सभासदाचा व्यावसायिक थेट सहभाग म्हणजे मागील सलग पाच वर्षांपैकी किमान एक वर्षासाठी रूपये पाच हजार किंवा त्यापेक्षा जास्त रकमेचे कर्ज घेतलेले असले पाहिजे.सदर कर्जव्यवहार संपूर्ण कालावधीमध्ये केव्हाही अनुत्पादक कर्जामध्ये समाविष्ट झालेले नसले पाहिजे.

किंवा

ब) क्रियाशील सभासदाचा व्यावसायिक थेट सहभाग म्हणजे मागील सलग पाच वर्षांपैकी किमान एक वर्षासाठी ठेवी संदर्भात किमान व्यवहार खालील प्रमाणे संस्थेच्या खेळत्या भंडवलाच्या प्रमाणात असला पाहिजे.

क्र.	**पतसंस्थेचे खेळते भांडवल**	**किमान ठेव**
१)	रूपये २५ लाखापेक्षा कमी	रू.१०००
२)	रूपये २५ लाकापेक्षा जास्त	रू.२५००
	आणि रू. १ कोटी व त्यापेक्षा कमी	रू.५०००
३)	रू.१ कोटी व त्यापेक्षा जास्त आणि रू. २५ कोटीक्षा कमी	
४)	रू.२५ कोटी व त्यापेक्षा जास्त	रू.१००००

किंवा

क) ठेवी व कर्जे या व्यतिरिक्त पतसंस्था पुरवित असलेल्या अन्य पूरक सेवा त्याने मागील सलग ५ वर्षांपैकी किमान १ वर्षासाठी रूपये १००० किंवा त्यापेक्षा जास्त रकमेची संस्थेकडून घेतली असली पाहिजे.

क्रियाशील सभासद होण्यासाठी वरील पैकी पात्रता क्र.१ व २ या बंधनकारक असून पात्रता क्र.३ मधील अ,ब किंवा क यापैकी कोणत्याही एका पात्रतेची पूर्तता करणे आवश्यक राहील.

सध्या अस्तित्वात असलेले जे सभासद क्रियाशील सभासदत्वाची किमान पात्रता पूर्ण करीत नसतील त्यांना सदर पात्रता पूर्ततया करण्यासाठी सदर उपविधी मंजूर झाल्यापासून एक वर्षाचा कालावधी दिला जाईल. सदर निकषांची प्रसिद्धी करण्याची जबाबदारी संस्थेवर राहील.

टीप – सदर पात्रता ही प्रत्येक संस्थेसाठी किमान पात्रता असेल. या व्यतिरिक्त संस्थला त्यांचे व्यवसाय व्याप्ती नुसार पात्रता बदलावयाची असल्यास पात्रता क्र.१ ही बंधनकारक राहील व केवळ पात्रता क्र. २ व ३ (अ,ब किंवा क) ह्यामध्येच वार्षिक साधारण सभा मान्यतेने बदल करता येईल.

२०) **संचालक मंडळ निवडणूकीसाठी मतदानाचा हक्क :**

१) फक्त क्रियाशील सभासदांना त्यांचे भागांची संख्या कितीही असली तरी एक मत देण्याचा हक्क राहील.

२) व्यक्तिगत सभासदांनी स्वत:उपस्थित राहून मतदान करणे आवश्यक आहे. संस्था / कंपनी / विश्वस्त संस्था / अन्य कोणत्याही कायद्याद्वारे सथापित झालेल्या संस्था यापैकी जे सभासद असतील त्यांना मतदानासाठी भागीदार, संचालक अथवा पदधिकारी यांची प्रतिनिधी म्हणून नेमणूक करता येईल.

३) जे क्रियाशील सभासद थकबाकीदार असतील तसेच महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम कलम २७ ची पूर्तता करीत नसल्यास असे सभासद मतदान करण्यास अपात्र राहतील.

४) क्रियाशील सभासदांनी मतदानाचा हक्क बजावण्यापूर्वी संस्थेमद्ये क्रियाशील सभासद होण्याकरीता आवश्यक असलेली पूर्तता संस्थेच्या उपविधीप्रमाणे करणे आवश्यक राहील.

२१) सभासद कोणत्याही साधारण सभेची सुचना मिळाली नाही तर, ही सभा तहकुब करण्यासाठी अथवा पुढे ढकलण्यासाठी पुरेसे कारण ठरणार नाही.

२२) कोणत्याही वार्षिक / विशेष साधारण सभेस १/५ सभासद किंवा १०० सभासद या पैकी ती संख्या कमी असेल इतके सभासद हजर असेल म्हणून गणपूर्ती झाली असे समजण्यास येईल.

२३) **संचालक मंडळ**

संचालक मंडळ १५ सदस्यांचे राहील. त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे-

१. संस्थेच्या क्रियाशील सभासदांतून निवडलेले (सर्वसाधारण गटातून)	७
२. अनुसूचित जाती / जमाती सभासदांसाठी (राखीव)	१
३. महिलांसाठी (राखीव)	२
४. इतर मागास प्रवर्ग (राखीव)	१
५. भटक्या विमुक्त जाती / जमाती व विशेष मागास प्रवर्ग (राखीव)	१
एकूण	**१२**
६. तज्ञ संचालक (स्विकृतीने जास्तीत जास्त)	२
७. कार्यलक्षी संचालक (मुख्य कार्यकारी अधिकारी)	१
एकूण	**१५**

१) संचालक मंडळावर संस्थेच्या मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्यांस कार्यलक्षी संचालक म्हणून स्विकृत केले जाईल.

२) तज्ञ संचालकांना पदाधिकारी निवडणूकीमध्ये मतदान करण्याचा हक्क राहणार नाही. मात्र संचालक मंडळ सभेमध्ये मत व्यक्त करण्याचा अधिकार राहील.

३) तज्ञ संचालकांस जास्तीत जास्त तीन सहकारी संस्थांवर काम करता येईल. त्यापेक्षा ज्यादा सहकारी संस्थांवर काम करावयाचे असल्यास संबंधित निबंधकांची मान्यता घेणे अनिवार्य असेल.

४) तज्ञ संचालकाने प्रत्येक सहकार वर्षात संचालक मंडळाच्या झालेल्या एकूण सभांपैकी किमान ५०% सभांना उपस्थित असणे अनिवार्य राहील.

५) संचालक मंडळाचा कार्यकाल पाच वर्षाचा राहील.

६) पदाधिकारी निवडणूकीसाठी सभेच्या मतदानासाठी संचालकांची (फक्त तज्ञ व कार्यलक्षी संचालक वगळून)

७) संस्थेच्या कामकाजाच्या संचालक मंडळाच्या सभेसाठी (फक्त कार्यलक्षी संचालक वगळून) गणपुर्ती ५० टक्के पेक्षा जास्त राहील.

टीप: पदाधिकारी निवडीसाठी पात्र संचालक मंडळ (समिती) सदस्य संख्या बारा पेक्षा कमी अथवा अधिक करण्याचे अधिकार पतसंस्थेला राहतील. परंतु २१ पेक्षा जास्त

संचालक मंडळ सदस्य असणार नाहीत आणि १७ पेक्षा जास्त सदस्य संख्या असल्यास कार्यलक्षी संचालक २ राहतील.

३९ अ संचालक मंडळ रिक्त जागा भरणे.

कायदा व नियम यातील तरतुदीनुसार संचालक मंडळाची रिक्त जागा भरण्यात येईल.

२४) अध्यक्ष / उपाध्यक्षांचा कालावधी संचालक मंडळाच्या कार्यकालाएवढा राहिल.

२५) संचालक पदासाठी अपात्रता खालील कारणास्तव होईल.

१) अन्य कोणत्याही नागरती सहकारी पतसंस्थेचा संचालक असल्यास तज्ञ संचालकाचे बाबतीत वगळून.

२) तो संस्थेचा क्रियाशील सभासद नसल्यास.

३) त्यांचा व त्यांच्या कुटुंबियांच्या मालकीची संस्थेने वाजवी बाजार भावापेक्षा अधिक दराने भाडेतत्त्वावर किंवा मालकी हक्कावर स्थावर मालमत्ता घेतल्यास.

४) उपविधीतील तरतुदीनुसार थकबाकीदार झाल्यास.

५) सततच्या ३ संचालक मंडळ सदस्यांना तो अनुपस्थितीत असल्यास व त्याची अनुपस्थिती संचालक मंडळास न कळविल्यास.

६) संचालकाच्या प्रत्येक कार्यकालात किमान सलग ३ दिवसांचे मान्यताप्राप्त संस्थेतून प्रशिक्षण न घेतल्यास.

७) सहकार खात्याने संचालक पात्रतेसाठी खालिलप्रमाणे ठरविलेल्या ठेवी बाबतची पुर्तता न केल्यास

क्र.	**नागरी विभागाचा प्रकार**	**कार्यक्षेत्र**	**संचालकाने ठेवावयाचीठेव रक्कम**
१.	राज्य	राज्यस्तर पतसंस्था (एकापेक्षा अधिक विभाग कार्यक्षेत्र)	दिड लाख
२.	विभाग	विभागस्तर पतसंस्था (एकविभाग / एका पेक्षा अधिक जिल्हे कार्यक्षेत्र)	७५ हजार
३.	बृहन्मुंबई	जिल्हा कार्यक्षेत्र	५० हजार
४.	बृहन्मुंबई	एक वॉर्ड / प्रभाग	५० हजार
५.	जिल्हा	जिल्हा	५० हजार

६.	महानगपालिका असलेली शहरे	एक वॉर्ड / प्रमाण	४० हजार
७.	तालुका	तालुका	२५ हजार
८.	नगर पालिका असलेली शहरे	एक ते दोन वॉर्ड / प्रभाग	२५ हजार
९.	अन्य नागरी / ग्रामीण शहरे	एक गाव	२५ हजार

२६) संचालक मंडळाची सभा महिन्यातून किमान एकदा घेणे आवश्यक आहे.

२७) संचालक मंडळाची सभा संस्थेच्या नोंदणीकृत मुख्य कार्यालयात अथवा संस्थेच्या कोणत्याही शाखेत ठेवण्यात यावी.

२८) पदाधिकारी निवडीच्या संचालक मंडळ सभेच्या गणपुर्तीसाठी (उपविधीमधील एकूण मतदानासाठी पात्रसंचालक संख्येनुसार) ५० टक्के पेक्षा जास्त पात्र संचालक हजर असणे आवश्यक आहे तर इतर संचालक मंडळ सभेसाठी (कार्यलक्षी संचालक वगळता इतर सर्व पात्र संचालक संख्येनुसार) ५० टक्के पेक्षाजास्त पात्र संचालक हजर गणपुर्तीसाठी आवश्यक आहे.

२९) **संचालक मंडळाच्या उपसमित्या:**

तक्रार निवारण व तडजोड समिति व्यतिरिक्त संस्थेला जास्तीत जास्त पाच उपसमित्या स्थापन करता येतील. त्यापैकी लेखापरिक्षण समिता आणि कर्ज वसूली समिती या दोन उपसमित्या अनिवार्य असतील. प्रत्येक उपसमितीची सदस्य संख्या पाच पेक्ष अधिक असणार नाहा. तसेच प्रत्येक समितीचे अध्यक्ष व उपाध्यक्ष हे संस्थेचे विद्यमान अध्यक्ष व उपाध्यक्ष राहतील. समिती सदस्या व्यतिरिक्त मुख्य कार्यकारी अधिकारी हे प्रत्येक समितीचे पदसिद्ध सचिव असतील. सर्व उपसमित्यांचे इतिवृत्तांस नजिकचे संचालक मंडळ सभेत मान्यता घेणे आवश्यक राहील.

३०) **ठेवी :**

१) ठेवींचे व्याजदर संचालक मंडळ सभेमध्ये ए. बी. आर. आणि ए. एल. आर. यांचा वेळोवेळी आढावा घेऊन ठरवले जातील आणि तेच व्याजदर अइमलात राहतील.संचालक मंडळाच्या मंजूरीने त्या त्या वेळेच्या निर्णयानुसार वेगवेगळ्या व्याजदराने ठेवी स्वीकारता येतील.

२)	अशा ठेवी या चालू खाती, बचत खाती, रिकरिंग खाती, पिग्मी, पुनर्गंतवणूक खाती अथवा एखाद्या विशिष्ट योजनेनुसार येणारी खाती इत्यादी प्रकारात स्विकारता येतील. परंतु अशी खाती स्वीकारताना के.वाय.सी. नियमावलीचे पालन करणे आवश्यक आहे.

३)	अशी खाती उघडण्यासाठी व ती नियंत्रित करणेसाठी संस्थला या संदर्भात सहकार खात्याने वेळोवेळीदिलेल्या सूचना, मार्गदर्शक तत्त्व आणि आदेश यांचे पालन करणे आवश्यक आहे.

३१)	**वैधानिक गुंतवणूकः**

१)	रोख तरलता प्रमाण (C.R.R.)

पतसंस्था स्वतःहून राखीव रक्कम म्हणून प्रत्येक मागील तिमाही अखेरच्या एकून ठेवींच्या एक टक्कापेक्षा कमी नसेल इतकी रक्कम लगतचे प्रत्येक तिमाहीसाठी दैनंदिन पद्धतिवर रोख तरलता प्रमाण /कॅश रिझर्व्ह रेशो (C.R.R)म्हणून ठेवेल.

रोख तरलता रक्कम राज्य सहकारी / जिल्हा मध्यवर्ती बँकामध्ये चालू/बचत/१५ दिवसांपेक्षा जास्त नाही एवढया मुदतीच्या अल्पमुदत ठेवीमध्ये किंवा राज्य शासनाने, नियमांद्वारे किंवा त्याबाबतीत दिलेल्या सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे परवानगी दिलेली कोणत्याही प्रकारामध्ये गुंतवावी लागेल. गुंतवणूक केलेल्या बँकांचा मागील सतत तीन वर्षांचा लेखापरिक्षण वर्ग 'अ' अथवा रिझर्व्ह बँकेने केलेल्या अद्ययावत तपासणी नुसार ग्रेड 'ए' असणे आवश्यक आहे. संस्थेने बँकांच्या वरील वर्गवारीतबाबत खात्री करणे अनिवार्य असेल.

३२)	**इतर गुंतवणुकीबाबत –**

अ) वरील रोख राखीव प्रमाण व वैधानिक तरलता निधी या पात्र गुंतवणूकीव्यतिरिक्त अतिरिक्त रक्कम गुंतवताना सदर गुंतवणूक करण्याचे दिवशी मागील लागोपाट तीन वर्षात अ वर्ग मिळालेली तसेच रिझर्व्ह बँकेचे ग्रेडेशन ए असलेले राज्यसहकारी किंवा जिल्हामध्यवर्ती बँक तसेच किंवा राज्य शासनाने, नियमांद्वारे किंवा त्याबाबतीत दिलेल्या आदेशाद्वारे परवानगी दिलेल्या कोणत्याही प्रकारामध्ये गुंतवावता येईल. अतिरिक्त निधीची गुंतवणूक करताना राज्य / जिल्हा सहकारी बँक वगळता अन्य मान्यतापात्र कोणत्याही एकाठिकाणी ती करावयाची असल्यास ती पतसंस्थेच्या लगतचे वर्षाअखेरील एकून ठेवींच्या ५ टक्क्यांपेक्षा जादा असणार नाही.

ब) वरील निर्धारित केलेल्या गुंतवणूकी व्यतिरिक्त सदर पतसंस्थेला अन्य कोणत्याही प्रकारच्या संस्थेमध्ये (जिल्हा व राज्य सहकारी बँकेचे भाग खरेदी किंवा संस्थेच्या व्यवसायासाठी लागणाऱ्या जागेकरीता संबंधित गृहनिर्माण संस्थेमध्ये करावयाच्या भाग रक्कमेची गुंतवणूक वगळता) गुंतवणूक अथवा खाते उघडता येणार नाही.

क) कोणतीही पतसंस्था अन्य कोणत्याही पतसंस्थेत कसल्याही प्रकारचे खाते उघडणार नाही वा गुंतवणूक करणार नाही.

ड) वैधानिक गुंतवणूक ही कार्यक्षेत्रामधीलच प्राधिकृत बँकांमध्ये केली जाईल. मात्र अतिरिक्त निधी गुंतवणूक कार्यक्षेत्रामध्ये प्राधिकृत बँक उपलब्ध नसल्यास नजिकचे एका कोणत्याही जिल्ह्यामधील प्राधिकृत बँकेत करता येईल. मात्र अशा गुंतवणूकीबाबत संस्थेला पर्याय उपलब्ध नसल्याबाबतचा लेखापरिक्षकांचा अभिप्राय त्यांचे लेखापरिक्षण अहवालात नमुद असणे आवश्यक आहे.

अशी गुंतवणूक नजिकचे जिल्ह्यात करताना ती महाराष्ट्र राज्यामधीलच जिल्ह्यात करणेस मुभा आहे. अन्य राज्यांचे कार्यक्षेत्रामध्ये अशी गुंतवणूक करता येणार नाही. प्रत्येक संस्थेला स्वतःच्या व्यावसायिक गरजा घेवून उपविधीतील तरतुदीस अधिक राहून गुंतवणूक धोरण निश्चित करता येईल. मात्र अशा या धोरणाला वार्षिक साधारण सभेची मान्यता असणे अनिवार्य असेल.

३३) **कर्ज व्यवहार –**

सदर उपविधी स्विकृती झाल्यापासून नागरी / ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांसाठी कर्ज विषयक व कर्ज प्रकार निहाय कमाल कर्ज खालीलप्रमाणे असेल.

परिशिष्ट ''क-१''

नागरी / ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांचे कर्ज विषयक प्रकार आणि कर्जाची कमाल मर्यादा

नोंदणी झाल्यापासून नागरी / ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांसाठी कर्ज विषयक प्रकार निहाय कमाल कर्ज मर्यादा खालीलप्रमाणे असेल.

टीपः नागरी / ग्रामीण बिगरशेती सहकारी पतसंस्थेच्या संचालक मंडळ, त्याच्याशी संबंधित संस्था (कन्सर्नस) त्याचे नातेवाईक किंवा त्याच्या संबंधित संस्था यांना दिलेली एकूण केवळ तारणी कर्जे पतसंस्थेच्या एकूण कर्ज रकमेच्या ५ टक्के पेक्षा जास्त होता कामा नये.

महत्तम कर्ज मर्यादा म्हणजे कॅश क्रेडिट कर्ज मंजूर असल्यास त्याची मंजूर मर्यादा व

उर्वरित कर्जाबाबतची (सोने तारण / एनएससी / एलआयसी तारण ही कर्जे वगळून) येणे बाकी अशी एकत्रित कर्ज रक्कम होय.

निकष १) नव्याने नोंदणी झालेल्या तसेच खेळते भांडवल रू. १ कोटीपेक्षा कमी असलेल्या संस्था

२) रू. १ कोटीपेक्षा जास्त खेळते भांडवल असलेल्या आणि मागील आर्थिक वर्षामध्ये लेखापरिक्षण वर्ग 'क' किंवा 'ड'

परिशिष्ट क्र.	**सामान्य कर्ज**	**कॅश क्रेडीट कर्ज**	**लेखापरिक्षण वर्ग**
''क''-१	रू. ५०,००० पर्यंत	स्वनिधीच्या १०% किंवा रू. १.५० लाखापर्यंत	'क' किंवा 'ड'
''क''-२	रू. ७५,००० पर्यंत	स्वनिधीच्या १०% किंवा रू. १० लाखापर्यंत	'अ' किंवा 'ब'
''क''-३	रू. १,००,००० पर्यंत	स्वनिधीच्या १०% किंवा रू. २०लाखापर्यंत	'अ' किंवा 'ब'
''क''-४	रू. १,००,००० पर्यंत	स्वनिधीच्या १०% किंवा रू. २५ लाखापर्यंत	
''क''-५	रू. १,५०,००० पर्यंत	स्वनिधीच्या १०% किंवा रू. ५० लाखापर्यंत	
''क''-६	रू. ७५,००० पर्यंत	स्वनिधीच्या १०% किंवा रू. १० लाखापर्यंत	

३४) एखादे कर्ज नामंजूर झाल्यास ३ महिन्यापर्यंत सदर कर्ज मंजूर कर्जाबाबत पुनर्विचार केला जात नाही.

३५) **कर्जाचे प्रकार**–

संस्थेकडून (१) विना तारणी / जामिनकी आणि (२) तारणी अशी कर्जे दिली जातील. विनातारणी / जामिनकी कर्जाव्यतिरिक्त जी तारणे कर्जे दिली जातील ती खालील प्रकारची असतील.

अ) वाहन तारण कर्ज

ब) व्यावसायिक (जमीन, मोकळा प्लॉट, फ्लॅट, इमारत, घर वगैरे)

क) गृह बांधणी कर्ज

ड) एन.एस.सी./ एल.आय.सी./सहकारी ऋण पत्रे तारण कर्ज

इ) सोने तारण कर्ज

ई) चांदी दागिने तारण कर्ज

फ) ठेव तारण कर्ज

ग) विनातारणी / जामिनकी कर्ज

घ) कॅश क्रेडीट

३६) **कर्जाची मुदत-**

संस्थेच्या कर्ज फेडीसाठी अल्पमुदत १५ महिने पर्यंत, मध्यम मुदत १६ महिने ते ६० महिने, दिर्घ मुदत-६१ महिने ते १८० महिने अशी राहिल. (कर्जनिहाय महत्तम मुदती संबंधित कर्जप्रकारामध्ये निश्चित केलेल्या आहेत.)

३७) **कर्ज व्याजदर-**

अ) कर्जावरील व्याजदर संचालक मंडळ सभेमध्ये ए.बी.आर. आणि ए. एल.आर. यांचा आढावा घेऊन ठरवले जातील. तेच व्याजदर अंमलात राहतील.

ब) व्याज आकारणी ही चक्रवाढपध्दतीने कटमितीने दिवसावर केली जाईल. हप्तेबंदी स्वरूपाचे कर्जास व्याज आकारणी दरमहा केली जाईल. आकारणी केलेली व्याजाची रक्कम मुद्दलात जमा केली जाईल.

क) कर्जाची मुदत संपले तारखेपासून किंवा अनुत्पादक झालेपासून थकबाकी समजणेत येईल. अशा थकलेल्या रकमेवर द.सा.द.शे. २ प्रमाणे जादा दंड व्याजाची आकारणी केली जाईल.

ड) अनुत्पादित (एन.पी.ए.) कर्जाबाबत सहकार खात्याने वेळोवेळी जारी केलेल्या परिपत्रकीय सूचनाप्रमाणे व्याज आकारणी केली जाईल.

इ) कर्ज मुदत, कर्ज व्याज सतत थकित राहिल्यास एन.पी.ए. मानांकनाप्रमाणे सदर कर्जाची अनुत्पादकमालमत्तेत गणना करून येणे व्याज स्वतंत्र नमूद केले जाईल.

३८) **कर्जदार व जामिनदाराची पात्रता:**

१) सभासद कर्जदाराने दोन लायक सभासद कर्जासाठी जामिनदार म्हणून दिले पाहिजेत व असे जामीनदार हे त्या कर्जदाराच्या कुटुंबातील अगर एकाच कुटुंबातील असता कामा नयेत. तसेच क्रॉस जामीनकी चालणार नाही.

२) कर्ज मागणी करणारा सभासद अगर जामीनदार हे कोणत्याही अन्य कर्जास, कर्जदार, जामीनदार अगर मान्यतादार या नात्याने थकबाकीदार असता कामा नये.

३) एका सभासदास जास्तीत जास्त दोन सभासदांना कर्जासाठी जामीन होता येईल.

४) अ) नोंदणीकृत भागीदार संस्थेला कर्ज देता येईल.

ब) भागीदारी फर्मला (संस्थेला) कर्ज देताना तिचा प्रत्येक भागीदार हा संस्थेचा सभासद असलापाहिजे.

क) भागीदारी फर्मचे सर्व भागीदार हे सहज कर्जदार व कर्जाला मान्यतादार असले पाहिजेत व फर्मने मागणी केलेल्या कर्जास त्यांना जामीनदार होता येणार नाही.

५) जामीनदार मान्य करणे, नाकारणे बदलून घेणे, जादा मागणे याचा संपुर्ण अधिकार संचालक मंडळाला राहील.

६) संचालक व त्यांचे नातेवाईक यांची कर्जे

अ) संचालक व त्यांच्या नातेवाईकांना संस्थेच्या एकूण येणे कर्जाच्या ५ टक्के पेक्षा जास्त कर्ज देता येणार नाही. (संचालकांचे नातेवाईक म्हणजे पत्नी / पती / वडील / आई / भाऊ / बहिण / मुलगा / मुलगी / जावई किंवा सून)

ब) संस्थेच्या कोणत्याही संचालक व त्याच्या नातेवाईकांना विनातारणी कर्ज देता येणार नाही. अगर विनातारणी कर्जाला जामीन राहता येणार नाही.

७) प्रत्येक कर्जदार / जामीनदार ह्यांची के.वाय.सी. पुर्तता होणे आवश्यक राहील.

३९) बिगर तारणी कर्जाची जास्तीत जास्त मुदत ६० महिने राहील.

४०) वाहन तारण कर्जाची मुदत जास्तीत जास्त ८४ महिने राहील.

४१) व्यावसायिक कर्जाची मुदत जास्तीत जास्त ८४ महिने राहील.

४२) गृह बांधणी अथवा फ्लॅट कर्जाची मुदत १८० महिने राहील. शिवाय आवश्यकतेनुसार १ वर्षे व मिळकतीचे पजेशन यामधील किमान कालावधी हा विश्रांती काळ म्हणून दिला जाईल. सदर विश्रांती काळात व्याज वसुल केले जाईल.

४३) माल तारण कर्जाचे मुद्दत ३६ महिने राहील.

४४) सोने चांदीचे दामीने तारण कर्जाची मुदत १ वर्ष राहील.

४५) कॅश क्रेडीट कर्जची मुदत १ वर्ष राहिल

४६) कर्जाची रक्कम रोखीने दिली जाणार नाही. ती अर्जदाराला चेक ने अथवा सेव्हिंग खात्यात

वर्ग केली जाईल.

४७) कोणत्याही कर्जास मुदतवाढदिली जाणार नाही.

४८) जामीनदाराची आर्थिक पत विचारांत घेऊन संचालक मंडळ एक जामिनदार किती कर्जदारान जामीन राहू शकेल याबाबत जामीन राहू शकणार नाही.

४९) **वैधानिक लेखापरिक्षण–**

१) महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८१ नुसार निबंधकांनी अधिकृत केलेल्या पॅनेल मधील लेखा परिक्षकांकडून संस्थेने हिशोब तपासले जाणे ही संचालक मंडळाची जबाबदारी राहील. वैधानिक लेखापरिक्षकाची नेमणूक आणि लेखा परिक्षण शुल्काची आकारणी याविषयी संस्थेने तिच्या वार्षिक साधारण सभेमध्ये निर्णय घणे आवश्यक आहे.तथापि ३० सप्टेंबर अखेर लेखा परिक्षण पूर्ण न झाल्यास झाल्यास सहकार खात्याकडून संस्थेचे लेखापरिक्षण करून घेण्यात येईल.

५०) **दैनंदिन व्यवसाया व्यतिरिक्त होणाऱ्या जास्तीत जास्त खर्चाची मर्यादा:**

अ) अन्य सहकारी संस्थांना प्रयोजक म्हणून देणगी देवू शकणार नाही.

ब) कोणत्याही सामाजिक कार्यसाठी खर्च करत असताना संस्था सामाजिक बांधिलकीचा निधी उभारून त्याबाबतचे स्वतंत्र नियम तयार करून खर्च करू शकेल

क) मागील वर्षाच्या जाहीर निव्वळ नफ्याच्या १% पर्यतचाच खर्च हा एकूण देणग्या किंवा सामाजिक कार्यासाठी करता येतील. तसेच एका देणगीसाठी ही जास्तीत जास्त मर्यादा रू.२५०००/–इतकी असेल.

ड) ज्या संस्थेला तोटा झाला असेल अशी संस्था देणगी देवू शकणार नाही.

५१) **नफ्याची वाटणी करताना :**

१) सहकारी संस्था कायदा व नियम यास अनुसरून संस्थेचा निव्वळ नफा काढला जाईल.

२) उपरोक्त नियमाव्यतिरिक्त उर्वरित निव्वळ नफ्याची विभागणी खालीलपैकी एका करण्यासाठी किंवा सर्व कारणासाठी करता येईल.

अ) वार्षिक साधारण सभेने ठरविल्यानुसार व कायदा व नियमानुसार सभासदांना लाभांश देणेसाठी सदर नफ्याची विभागणी करता येईल.

ब) मागील निवडणूकीच्या खर्चाच्या १/५ रक्कम निवडणूक निधी म्हणून खर्च करता येईल.

क) संचालक मंडळाने शिफारस केल्यानुसार गुंतवणूक चढ–उतार निधी करीता आवश्यक ती तरतूद करावी.

ड) संचालक मंडळाने शिफारस केल्यानुसार तंत्रज्ञ विकास निधी म्हणून वर्ग करता येईल.

इ) उर्वरित निव्वळ नफा (शिल्लक राहिल्यास)इमारत निधीस वर्ग करता येईल.

५२) विनातरणी कर्जासाठी कर्जरकमेच्या ५ टक्के पर्यंत भागाची रक्कम स्विकारता येईल तथापी कोणत्याही सभासदास संस्थेच्या भागभांडवलाच्या १/५ किंवा २ लाख यापैकी जी कमी असेल ती रक्कम भाग भांडवल म्हणून घेता येईल.

५३) कोणत्याही संस्थेत जास्तीत जास्त १५% लाभांश देता येईल.

५४) **सहकार शिक्षण व प्रशिक्षण निधी :**

सभासद/ संचालक व कर्मचारी ह्यांचे शिक्षण / प्रशिक्षणासाठी संस्था स्वतंत्र निधीची उभारणी करेल. तसेच सदर निधी विनियोगासंबंधी संचालक मंडळ सर्व साधारण सभेच्या मान्यतेने आवश्यक ती सर्व कार्यवाही करेल.

सभासद,संचालक, कर्मचारी यांना शासनमान्य प्रशिक्षण संस्था तसेच राज्य / विभागय / जिल्हा स्तरावरील पतसंस्थांच्या नोंदणीकृत फेडरेशनमार्फत दिलेले प्रशिक्षण हे ग्राह्य धरले जाईल. तसेच लेखापरिक्षण गुणवारी निकषामध्ये ते विचारात घेतले जाईल.

५५) **सेवानियम / कर्मचारी उत्तरदायीत्व धोरण :**

संचालक मंडळ वेळोवेळी सेवकांसाठीच्या सेवानियमांमध्ये बदल करू शकते. मात्र अंतिम मंजुरीचे अधिकार वार्षिक साधारण सभेला राहतील. तसेच कर्मचाऱ्यांसाठी उत्तरदायीत्व धोरण ठरवण्याचे अधिकार संचालक मंडळास राहतील.

५६) **कार्यक्षेत्र व शाखा विस्तारः**

नागरी सहकारी पतसंस्थांना स्वायतत्ता देणे व कार्यक्षेत्र / शाखा विस्तारासाठी नियोजन करता येणेसाठी खालील निकष ठरविणेत येत आहे.

१) कार्यक्षेत्रामध्ये वाढदेताना खालीलप्रमाणे टप्प्याटप्याने वाढदिली जाईल.

अ) वॉर्ड / गावस्तरावरून तालुका स्तरावर

क) जिल्हा स्तरावरून सहकार विभागाच्या रचनेतील विभाग स्तरावर.

ड) विभागस्तरावरून राज्यस्तरांपर्यत.

२)कार्यक्षेत्र वाढव शाखा विस्तारासाठी प्रत्येक संस्थेने प्रतिवर्षी डिसेंबर पूर्वी कृती आराखडा सहकार खात्याकडे सादर करणे आवश्यक राहील. सदर कृती आराखड्याला संस्थेचे वार्षिक / विशेष साधारण सभेने मान्यता देणे बंधनकारक राहील.

३) सदर कृती आराखड्यास सहकार खात्याकडून ३१ मार्च पूर्वी संस्थेस निर्णय कळविला जाईल.

५७) **संचालक मंडळ निवडणूकीकरता :**

संस्थेचे संचालक मंडळ (समिती) निवडणूक प्राधिकरणाची नेमणूक करेल आणि त्यांच्या मार्फत निवडणुकीचा कार्यक्रम राबवेल. निवडणुक पाच वर्षांचा कार्यकाल संपण्यापूर्वी संस्था सभासद यादीमधून क्रियाशील सभासदांची मतदार यादी तयार करून निवडणूक प्राधिकरणाकडून तपासून घेईल. त्यानंतरच प्राथमिक मतदार यादीचा कार्यक्रम प्राधिकरणाकडून तपासून घेईल. त्यानंतरच प्राथमिक मतदार यादीचा कार्यक्रम प्राधिकरणाने नेमलेला निवडणूक निर्णय अधिकारी जाहीर करेल आणि निवडणूकीचा पुढील कार्यक्रम घेईल.

याप्रमाणे संक्षीप्तरित्या आर्दश उपविधीच्या महत्वाच्या बाबी आपणांस सहज उपलब्ध व्हाया या हेतुन दिलेल्या आहेत. म्हणून आर्दश उपविधी पतसंस्थांनी विशेष सर्वसाधारण सभा १५ एप्रिल २०१३ पूर्वी बोलावून सदरहु उपविधी दुरूस्ती संबंधीचे प्रस्ताव निबंधकाकडे २० एप्रिल २०१३ पूर्वी सादर करावेत असे माननीय सहकार आयुक्तांनी कळविलेले आहे. याची कृपया नोंद घ्यावी.

जय हिंद ! जय महाराष्ट्र !! जय सहकार !!!